

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

2017/2

yıl: 8 cilt: VIII sayı: 17

Bursalı Mehmed Tahir: Hayatı, Eserleri ve Bibliyografya Üzerine Düşünceleri*

Ahmet Yasin TOMAKİN**

Özet

Bursalı Mehmed Tahir (ö. 1925), Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde yetmiş önemli bir bibliyografya âlimidir. Bibliyografya ilmine önem verilmeyen bir dönemde konu üzerine yoğunlaşmış ve bu ilmin önemini vurgulamaya çalışmıştır. Onu geleneksel *şekâik* ve *tezkiye* yazıcılığının sürdürücüsü olarak düşünmek yanlış olur. Tahir Bey yaptığı uzun soluklu araştırma ve tetkiklerle bu çalışmaların muhtevasına genişlik kazandırmış ve modern bilim anlayışına uygun biçimde bibliyografya ilmini sağlam bir temele oturtmaya çalışmıştır. Bu makalede Tahir Bey'in hayatı özetlenmekte, en son yapılan yayınları da kapsayacak şekilde eserleri hakkındaki bilgiler güncellenmekte ve kendi yazılarından hareketle bibliyografya ilmine dair düşünceleri ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, biyografi, bibliyografya.

Bursalı Mehmed Tahir: His Life, Works and Thoughts on Bibliography

Abstract

Bursalı Mehmed Tahir (d. 1925) is a significant bibliographer, brought up in the last period of the Ottoman Empire. He focused on bibliography at a time when it was ignored, and endeavored to emphasize the importance of this science. It would be wrong to consider him as a maintainer of traditional *shaqâiq* and *tadhkirah* writing because Tahir Bey enriched the contents of these studies with his long-term researches and examinations, and tried to constitute the science of bibliography on a sound basis, in accordance with modern scientific understanding. In this article, Tahir Bey's life is summarized, the information about his works is updated including their recent publications, and his thoughts about bibliography are discussed based on his own writings.

Keywords: Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri (Ottoman Writers), biography, bibliography.

* Bu çalışma "Bursalı Mehmet Tahir ve Tarihle İlgili Eserleri" başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., Şırnak Ü., İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi A. B. D.
a.y.tomakin@gmail.com

Giriş

Osmanlı coğrafyasında ilim anlayışının temelden değiştiği ve yeniden yapılandığı XIX. yüzyılda, bibliyografya ilmi de ihmal edilemez bir ilim haline gelmiştir. Bursalı Mehmed Tahir (ö. 1925), Osmanlı aydını arasında bu ilmin önemini ilk idrak eden Ahmed Midhat Bey ve Ahmed Muhtar Paşa gibi birkaç kişiden biri olmuştur. Onu diğerlerinden ayıran durum ise bu ilmin sadece önemini kavramakla kalmamış, hayatının 20-25 senelik bir dilimini bu ilmi ihya yolunda sarf etmiş olmasıdır.

Muallim Vahyî'nin kaleme almış olduğu kitaptan¹ başka, Tahir Bey'in yaşamı ve kişiliğine dair derli toplu bilgi veren birinci el bir kaynak bulunmamaktadır. Ancak birkaç gazete ve dergi yazısında hayatıyla ilgili bazı bilgilere rastlanabilmektedir.² Diğer taraftan yakın dönemde konu üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar, Tahir Bey'in hayatını çeşitli yönleriyle ortaya koyar mahiyettedir.³ Bu makale kapsamında Tahir Bey'in hayatı özet olarak verildikten sonra, asıl onun eserleri ve bibliyografya ilmine dair görüşleri üzerinde durulacaktır. Tahir Bey'in çoğunluğu biyo-bibliyografik çalışmalar olmak üzere; tasavvuf, edebiyat ve dini ilimler üzerine yirmiyi aşkın eseri bulunmaktadır. Son 25-30 yıl içerisinde bu eserler üzerine yapılan çalışmaların sayısında dikkat çekici bir artış gözlemlenmektedir. Bu çalışmalar genel olarak, eski harflerle mevcut olan eserleri yeni harflere çevirme veya sadeleştirme şeklindedir. Adem Ceyhan, Tahir Bey'in eserleri üzerine kapsamlı bir makale yayımlamıştır.⁴ Ancak bu çalışma özellikle yakın dönemde yapılmış bazı çalış-

- 1 Muallim Vahyî, *Müslümanlık ve Türklüğü Yükseltmeye Çalışanlar: Bursalı Tâhir Bey* (İstanbul: Matbaa-i Orhaniye, 1334).
- 2 Örnek olarak bkz. Mehmed Fuad Köprülü, "Bursalı Tahir Bey", *Türk Yurdu* 46 (1329/1913): 408-409; Yusuf Akçura, *Türk Yılı* (İstanbul: Türk Ocakları Matbaası, 1928).
- 3 Tahir Bey'in hayatı hakkında bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmilik ve Melâmiler* (İstanbul: Evkaf Matbaası, 1931), 328-330; Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1971), 2: 1078; Fatma Korkmaz, *Bursalı Mehmed Tahir'in Hayatı ve Eserleri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2003); Ahmet Yasin Tomakin, "Bursalı Mehmet Tahir ve Tarihle İlgili Eserleri" (Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2009), 4-71; Mustafa Tatcı ve Burak Anılır, "Bursalı Mehmed Tahir Bey", *Menâkıb-ı Şeyh Seyyid Hâce Muhammed Nûru'l-Arabî Beyân-ı Melâmet ve Ahvâl-i Melâmiyye* içinde, XV-XXVII (İstanbul: H. Yayınları, 2014), XV-XIX; Ömer Faruk Akün, "Bursalı Mehmed Tahir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. 6 (İstanbul: TDV Yay., 1992), 452-461.
- 4 Adem Ceyhan, "Biyografi ve Bibliyografya Âlimi Bursalı Mehmed Tâhir Bey'in Eserleri", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8, sy. 2 (2010): 1-16.

maları içermemektedir. Bu alanda oluşan ihtiyaca binaen, Tahir Bey'in eserlerini ayrı bir başlık altında ele aldık. Öte yandan, neşir çalışmalarında görülen artış ile kıyaslandığında, Tahir Bey'in bilimsel yönü ve fikri yapısı hakkındaki çalışma sayısının pek fazla olmadığı dikkati çekmektedir. Bu anlamda Tahir Bey'in biyografisi ve bibliyografya ilimleri hakkındaki görüş ve düşüncelerini ortaya koymanın faydalı olacağı düşüncesinden hareketle konu, bizzat kendi yazıları ele alınarak, ayrı bir başlık altında incelenmiştir.

1. Hayatı

Muallim Vahyî'nin verdiği bilgilere göre; Tahir Bey'in baba tarafından dedesi yine aynı ismi taşıyan Tahir Paşa'dır. Onun da babası Üsküdar'da bir camide imamlık yapan Seyyid Mehmed Emin Efendi'dir. "Seyyid" unvanından, ailenin toplum içinde belli bir statüye sahip olduğu anlaşılmaktadır. İstanbul'da yaşamaya devam ederlerken, kumandan olarak Kudüs'te bulunduğu sırada Tahir Paşa felç geçirmiş, Bursa'daki kaplıcalar hastalığına iyi gelir ümidiyle aile hep birlikte buraya taşınmıştır. Tahir Bey'in babası Rifat Bey ise bir müddet askerlik yapmış, sonra ticaretle meşgul olmuş ve nihayet Bursa'da memur olarak hayatını devam ettirmiştir. Tarih, teracim-i ahval, şiir ve tasavvufa ilgi duyan Rifat Bey; çocuklarını da bu yönde yetiştirmeye gayret etmiştir.⁵

Tahir Bey 22 Kasım 1861 tarihinde Bursa'da, böyle bir aile ortamında dünyaya gelir. İlk tahsilini bitirdikten sonra Mülkiye Rüşdiyesi'ne girer. Aynı esnada Haraççioğlu Medresesi'nde de klasik eğitim alır. 1876'da Rüşdiye'den mezun olduktan sonra asker olması istendiği için Askerî İdadî'ye verilir. Bu sırada Tahir Bey'in babası Rifat Bey Ruslarla savaşmak üzere gönüllü asker olarak yazılır ve sefere katılır. Tahir Bey on beş-on altı yaşlarında iken babası, Plevne yakınlarındaki bir çatışmada şehit düşer.⁶

Tahir Bey 1880 senesi Eylülünde İdadî'yi birincilikle bitirir ve İstanbul Harbiye Mektebi'ne gitmeye hak kazanır. Böylelikle Tahir Bey Bursa'dan ayrılır ve İstanbul'a geçer. Harbiye Mektebi'ne devam eden Tahir Bey, bir yandan da manevi bir arayış içerisine girer. Uzun arayışlar sonunda Melâmilîği seçer ve *Tibyânü Vesâilî'l-Hakâik* yazarı Kemaleddin b. Aburrahman Harîrîzâde'ye intisab eder.⁷ Aynı zamanda bir tasavvuf bibliyografisi olan bu kişinin *Tarikatler Kamusu* adında bir çalışması da vardır.⁸ Bir bakıma Tahir Bey, bibliyografisini bu hocasına borçludur.⁹ Ne var ki müşidi ile birlikteliği fazla uzun sürmez. Harîrîzâde 1299/1882'de beklenmedik bir şekilde vefat eder.¹⁰ Müşidinin vefatından bir yıl sonra Tahir Bey Harbiye'den mezun olur ve aynı yıl Manastır'a tayin edilir. Burada Mülkiye Rüşdiyesi ve Mülkiye İdadîsi'nde tarih ve hitabet dersleri vermeye başlar.¹¹

Harîrîzâde'nin vaktisiz kaybına çok üzülen Tahir Bey'in Manastır'a tayini onun açısından çok iyi olur ve gelişinin birinci yılında Harîrîzâde'nin Üsküp'te ikamet eden şeyhi Nûru'l-Arabî'yi ziyaret ederek ona intisab eder. İki yıl sonra gerçekleştirdiği ikinci ziyare-

5 Muallim Vahyî, *Bursalı Tâhir Bey*, 8-13.

6 Muallim Vahyî, *Bursalı Tâhir Bey*, 16-17; Akün, "Bursalı Mehmed Tâhir", 452.

7 Muallim Vahyî, *Bursalı Tâhir Bey*, 20; Gölpinarlı, *Melâmilik*, 328.

8 Harîrîzâde ve eserleri hakkında bkz. Bursalı Mehmed Tahir, *Kibâr-ı Meşâyih ve Ulemâdan On İki Zâtın Terâcim-i Ahvâli* (İstanbul: Kitâbhâne-i İslâm ve Askerî, 1316), 52-53; a.mlf., *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333), 1: 155-157; Gölpinarlı, *Melâmilik*, 326-327; Yakup Çiçek, "Harîrîzâde Mehmed Kemaleddin Efendi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7-10 (1989-1995): 407-484; a.mlf., "Harîrîzâde", *DİA*, c. 16 (İstanbul: TDV Yay., 1997), 192-193.

9 Muallim Vahyî, *Bursalı Tâhir Bey*, 27.

10 Çiçek, "Harîrîzâde, Tıbyânü Vesâilî'l-Hakaik fi Beyanı Selâsîlî't-Tarâikâ Göre Bektaşilik", *I. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu 07-09 Mayıs 2010* (Çorum 2011), 1: 532; a.mlf., "Harîrîzâde", 193.

11 Gölpinarlı, *Melâmilik*, 328; Akün, "Bursalı Mehmed Tâhir", 453.

tinde de Manastır'daki "ihvân" a sohbet yapmak üzere kendisinden icazet alır. Mektepteki derslerinde benimsediği farklı metoduyla kendini belli eden Tahir Bey, Melâmîlik yolundaki faaliyetleri ile de kısa sürede çevrede tanınan birisi olur. Öyle ki, 1888'de şeyhinin vefatından sonra artık bölgede Melâmîliğin önde gelen isimlerinden birisi olarak görülmektedir.¹²

Tahir Bey Manastır'da on dört sene görev yaptıktan sonra 20 Kasım 1897'de Üsküp Askerî Rüşdiyesi coğrafya öğretmenliğine atanır. Terfi etmesi üzerine kısa bir zaman sonra yine Manastır Askerî Rüşdiyesi'ne, bu sefer müdür olarak tayin edilir (26 Eylül 1898). Manastır'da altı yıl daha kaldıktan sonra da Selanik Askerî Rüşdiyesi müdürlüğüne getirilir (7 Eylül 1904) ve ertesi yıl da rütbesi binbaşılığa yükseltilir. Selanik'te şöhreti daha da artan Tahir Bey, burada eski talebelerinden bir kısmı ve ilim erbabından önemli kişilerle bir araya gelme imkânı elde eder.

II. Meşrutiyet'in ilanından önce Tahir Bey'in Selanik'teki gizli siyasi cemiyetlerle münasebet kurduğu bilinmektedir. O dönemde Selanik'teki cemiyetlerin durumu ve Tahir Bey'in bunlarla ilişkileri hakkında çok farklı iddialar¹³ olmakla beraber, onun 1906 yılı Eylülünde kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurucu üyelerinden olduğu bilgisi en doğru olanıdır.¹⁴ On kişi olan bu kurucu üyelerin listesinde Tahir Bey'in ismi ilk sıraya yazılmıştır. Bunun sebebi ise rütbece diğerlerinden üstün olmasıdır.¹⁵ Bu gibi etkinlikleri ve Melâmî faaliyetleri dolayısıyla üzerine şüphe çeken Tahir Bey, kısa bir müddet sonra rüşdiye müdürlüğü vazifesinden alınır (31 Ocak 1906).¹⁶

Müdürlük görevinden azledilmesiyle birlikte Tahir Bey için öğretmenlik hayatı da son bulur. Önce Yemen veya Irak'a gönderilme kararı çıksa da, İstanbul'daki dostlarının çabaları sonucu Manisa, Alaşehir'e tayin edilir. Beş-altı ay sonra da Alaşehir ile irtibatı devam etmek şartıyla İzmir'de görevlendirilir. Burada Divan-ı Harp azalığı ve ona bağlı olarak çalışan tahkik memurluğu görevlerinde çalışır.¹⁷ Önceleri Tahir Bey sürgün edildiği için üzülmüşse de burada aldığı tahkik memurluğu gibi bir görev bu üzüntüsünü gidermiştir. Zira görevi icabı bölgede yaptığı geziler sonucunda yörede yetişmiş olan ilim adamları hakkında birçok bilgi toplayabilmiş ve bunları bir kitap haline getirmiştir.¹⁸

1908'de meşrutiyetin ilanından sonra Tahir Bey, İttihat ve Terakki Partisi tarafından

12 Muallim Vahyî, *Bursalı Tâhir Bey*, 29; Akün, "Bursalı Mehmed Tâhir", 453.

13 Farklı iddialar için bkz. Ahmed Bedevî Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler* (İstanbul: Tan Matbaası, 1945), 256-257; a.mlf., *İnkılap Tarihimiz ve İttihat ve Terakki* (İstanbul 1948), 243; Ernest Edmondson Ramsaur, *The Young Turks: Prelude to the Revolution of 1908* (Princeton: Princeton University Press, 1957), 98, 114; Fethi Tevetoglu, *Ömer Naci* (İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yay., 1973), 75-78; Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987), 62; Ali Fuat Cebesoy, *Sımf Arkadaşım Atatürk* (İstanbul: Temel Yay., 2000), 116; Afet İnan, "Atatürk'ü Dinlerken; Vatan ve Hürriyet", *TTK Belleten*, 2 (1937), 298; a.mlf., "Atatürk'ü Dinlerken; Mukaddes Tabanca", *TTK Belleten*, 3-4 (1937), 609; Hüseyin Sami Kızıldoğan, "Vatan ve Hürriyet=İttihat ve Terakki", *TTK Belleten*, 3-4 (1937), 622, 625; Ahmed Emin Yalman, "Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa ile Bir Müakat", *Vakit*, nr. 1468 (10 Kanunusâni 1922), aktaran: Faik Reşit Unat, "Atatürk'ün İkinci Meşrutiyet İnkılabının Hazırlanmasındaki Rolüne Ait Bir Belge", *TTK Belleten*, 102 (1962), 341-342. Ayrıca bilgilerin genel bir değerlendirmesini görmek için bkz. Tomakin, "Bursalı Mehmet Tahir ve Tarihle İlgili Eserleri", 38-44.

14 Ayrıntılı bilgi için bkz. Kazım Nami Duru, *İttihat ve Terakki Hatıralarım* (İstanbul: Sucuoğlu Matbaası, 1957), 13; Mithat Şükrü Bleda, *İmparatorluğun Çöküşü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1979), 21; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler* (İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1984), 1: 21.

15 Akün, "Bursalı Mehmed Tâhir", 453.

16 Muallim Vahyî, *Bursalı Tâhir Bey*, 70-71; Akün, "Bursalı Mehmed Tâhir", 453-454.

17 Muallim Vahyî, *Bursalı Tâhir Bey*, 72.

18 Bkz. Bursalı Mehmet Tahir, *Aydın Vilâyetine Mensub Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etlbânın Terâcim-i Ahvâli*, - (İzmir: Keleşyan Matbaası, 1324).

Bursa'dan aday gösterilir ve 17 Aralık 1908'de açılan Meclis-i Mebusân'da vekil olur. Yine Cemiyet tarafından, meşrutiyet konusunda halkı bilinçlendirme çalışmaları yapmak üzere, daha çok Orta ve Batı Anadolu'daki çeşitli şehirlere gönderilir.¹⁹ Muallim Vahyî'nin ifadesine göre Tahir Bey kendi isteği ile değil, cemiyetin bu husustaki kararı ve Bursalı hemşerilerinin ısrarı üzerine vekil olmuştur. Bizzat kendisi; bir siyaset adamı değil, bir ilim ve irfan adamı olduğunu söylemiş, siyasetin mizacına uygun olmadığını ifade etmiştir.²⁰ Meclisin 1911 yılı sonundaki fesih kararı ile kapanan birinci faaliyet devresinden sonra da vekillikten ayrılmıştır.²¹ Abdülbaki Gölpinarlı bu ayrılışın sebebi olarak; Tahir Bey'in melâmî ihvanına dayanarak İttihat ve Terakki'den bir grup ayırmaya kalkışması ve başarısız olmasını gösterir.²²

Askeri özlük hakları korunduğu için Tahir Bey, 27 Nisan 1911'de gönüllü redif alayı kaymakamlığına yükselir. 1912'de Harp Dairesi Divânı-ı Harb üyesi, Ekim 1912'de Muha-kemat Dairesi üyesi ve Mart 1913'te tekrar Divân-ı Harb üyesi olur. Bu görev üzerindeyken de yarbaylıktan emekli edilir (24 Ocak 1914).²³

Emekliye ayrıldıktan sonra İstanbul Çengelköy'de ikamet eden Tahir Bey, ilmi çalış-malarına, dost sohbetlerine ve talebeleriyle görüşmeye devam eder. Tahir Bey için bu yıl-ların maddi bakımdan geçim sıkıntısı içinde geçtiği de ifade edilmektedir.²⁴ Tahir Bey'in son zamanlarında hafızası zayıflamış, bu nedenle bir müddet Üsküdar Zeynep Kamil Hastanesi'nde, bir müddet de Cerrahpaşada tedavi görmüştür.²⁵ Bu tedavi esnasında Zey-nep Kamil Hastanesi'nde vefat etmiştir.²⁶ Vefat tarihi hakkında 1921'den 1929'a kadar farklı rivayetler bulunmakla birlikte çoğunun hicri, rumi ve miladi tarihlerin birbirine karıştırıl-masından kaynaklanmış olduğu tahmin edilmektedir. Dönemin *Cumhuriyet Gazetesi*'nde yayınlanan vefat haberinden de açıkça anlaşıldığına göre Tahir Bey, 28 Ekim 1925'te vefat etmiştir.²⁷ Kabri Üsküdar'da, Aziz Mahmud Hüdâî Hazretleri Dergâhı'nın haziresindedir.

2. Eserleri

Tahir Bey Manastır'da bulunduğu süre içerisinde yapmış olduğu araştırma ve çalışma-ların neticesi olarak yazı hayatına girmiş ve hayatının sonuna kadar bu etkinliğini sürdür-müştür. On dokuzu basılmış olmak üzere toplam yirmi dört telif eseri, bir tercümesi ile gazete ve dergilerde yayınlanan pek çok yazısı bulunmaktadır. Bu eserlerin büyük çoğunluğu biyo-bibliyografik çalışmalardır. Bunlardan biri olan Osmanlı Müellifleri bir başyapıt nite-liğindedir. Bunun dışında Tahir Bey'in İslam dini meseleleri, tasavvuf, tarih ve edebiyata duyduğu ilgi ile bu alanlarda da eser verdiği görülmektedir. Bu başlık altında Tahir Bey'in eserleri, ilgi alanlarına göre sınıflandırılıp mümkün mertebe kronolojik bir sıra dâhilinde incelenecektir. Pek çoğu daha sonra risale ve kitap şeklinde yayınlanmış olan makaleleri ayrı olarak ele alınmamış, ilgili yerlerde işaret edilmekle yetinilmiştir.

19 Muallim Vahyî, *Bursalı Tâhir Bey*, 76-77; Akün, "Bursalı Mehmed Tâhir", 454.

20 Muallim Vahyî, *Bursalı Tâhir Bey*, 75.

21 Akün, "Bursalı Mehmed Tâhir", 454.

22 Gölpinarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 328.

23 Akün, "Bursalı Mehmed Tâhir", 454.

24 Muallim Vahyî, *Bursalı Tâhir Bey*, 96-97.

25 Gölpinarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 328.

26 Akün, "Bursalı Mehmed Tâhir", 454.

27 Farklı tarihlerle ilgili bkz. Akçura, *Türk Yılı*, 369; Gölpinarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 328; Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, 2: 1078; Ali Fikri Yavuz ve İsmail Özen, "Bursalı Mehmed Tahir Bey'in Hayatı", *Osmanlı Müellifleri* içinde (İstanbul: Meral Yay., ts.), 1: 4; Akün, "Bursalı Mehmed Tâhir", 455; *Cumhuriyet*, sy. 25 (10 Rebülâhîr 1344/29 Teşrinievvel 1341/1925).

Biyografi-Bibliyografya: 1. *Türklerin Ulûm ve Fünûna Hizmetleri* (İstanbul: İkdâm Matbaası, 1314 [1897], 42 sayfa; İstanbul: Necm-i İstikbâl Matbaası, 1327 [1909], 47 sayfa). Tahir Bey'in kaleme almış olduğu ilk eserdir. Önce *İkdâm Gazetesi*'nde yayınlanmış sonra kitap haline getirilmiştir. Eserde, Osmanlılardan önce ve Osmanlı coğrafyası dışında yaşamış olan Türk asıllı âlimlere yer verilmiştir. Türk âlimlere hasredilmiş olması bakımından eser bir ilk olma özelliği taşımaktadır. İhtisas alanlarına göre tertip edilmiş on bölüm altında 185 isme yer verilmiştir. Bunlar dışında 90 kadar âlimin de isminden biyografilerine yer verilmeksizin söz edilmiştir. Bu isimler arasında dokuz kadın bulunmaktadır. Biyografiler genel olarak kısa tutulmuştur. Eserin önsözünde Tahir Bey, Osmanlı dönemi ve coğrafyasında yaşamış olan ilim adamlarının, "Osmanlı Erbâb-ı Kemâl ve Maârifi" adında üç ciltlik ayrı bir çalışma halinde hazırlanmakta olduğunu ifade eder.²⁸ Yıllara yayılmış olan bu çalışma, daha sonra *Osmanlı Müellifleri* isimli hacimli eserin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi'nde eserin bir yazması mevcuttur (nr. 1848). Eser Yavuz Unat-Remzi Demir ve Said Öztürk tarafından yeni harflere çevrilerek ve sadeleştirilerek ayrı ayrı yayınlanmıştır.²⁹

2. *Terceme-i Hâl ve Fezâil-i Şeyh-i Ekber Muhyiddin-i Arabî* (İstanbul: Kitâbhâne-i İslâm ve Askerî, 1316 [1898-1899], 56 sayfa; İstanbul: Necm-i İstikbâl Matbaası, 1329 [1911], 47 sayfa). Tahir Bey'in ikinci eseridir ve bu eseri yine Manastır'da kaleme almıştır. Tahir Bey, çocukluğundan itibaren İbnü'l-Arabî'ye ilgi duymuş ve onu anlamaya çalışmıştır. Eserini ise daha çok İbnü'l-Arabî'yi haksız yere itham edenlere karşı yazmıştır.³⁰ Tahir Bey eserinde, İbnü'l-Arabî karşısında takınılan tutumları üçe ayırmıştır: Birinci gruptakiler İbnü'l-Arabî'yi yüceltir, ikinci gruptakiler onun hakkında hüküm vermekten çekinerek susar, üçüncü gruptakiler ise ya onun sözlerini anlayamadıklarından ya da başka büyük zatların onun hakkındaki görüşlerini yanlış anladıklarından onu tekfir ederler. Tahir Bey eserin birinci faslında İbnü'l-Arabî'nin kısa bir biyografisini verdikten sonra, ikinci faslında ilim erbabından ileri gelenlerin onun hakkındaki düşüncelerini inceleyerek İbnü'l-Arabî hakkındaki olumsuz kanaatleri gidermeye çalışır. Eserin üçüncü faslında ise İbnü'l-Arabî'nin eseri *Füsûsu'l-Hikem'e* yapılmış olan şerhler liste halinde verilmiş, ayrıca müellife ait dört yüzu aşkın eserin isimleri sıralanmıştır. Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi'nde eserin bir yazması bulunmaktadır (nr. 1113). Tahir Galip Seratlı eseri sadeleştirerek yayınlamıştır.³¹

3. *Manastıra Mensup Meşâyih, Ulemâ ve Şuarânın Terâcim-i Ahvâli. Osmanlı Müellifleri*'ni ortaya çıkaracak olan çalışmaların öncüsü mahiyetinde bir eserdir. Manastır çevresinde yetişmiş olan müelliflere tahsis edilmiştir. Bir yazmasının Manastır Kütüphanesi'ne verildiği ifade edilmektedir.³² Ancak eserin bugün nerede olduğu bilinmemektedir.

4. *Kibâr-ı Meşâyih ve Ulemâdan On İki Zâtın Terâcim-i Ahvâli* (İstanbul: Kitâbhâne-i İslâm ve Askerî, 1316 [1898-1899], 56 sayfa). Tahir Bey önsözde, daha önce makale olarak yayınladığı bazı biyografileri bir araya getirmek suretiyle bu eseri oluşturduğunu ifade eder.

28 Bursalı Mehmed Tahir, *Türklerin Ulûm ve Fünûna Hizmetleri* (İstanbul: Necm-i İstikbâl Matbaası, 1327), 5-6.

29 Bursalı Mehmed Tahir, *Türklerin Ulûm ve Fünûna Hizmetleri*, haz. Yavuz Unat ve Remzi Demir (Ankara: TDV Yay., 1995, 1996); a.mlf., *Türkler'in Ulûm ve Fünûna Hizmetleri*, haz. Said Öztürk (İstanbul: Kitabevi Yay., 1996).

30 Bursalı Mehmed Tahir, *Terceme-i Hâl ve Fezâil-i Şeyh-i Ekber Muhyiddin-i Arabî* (İstanbul: Necm-i İstikbâl Matbaası, 1329), 3-4.

31 Bursalı Mehmed Tahir, "Tercüme-i Hal ve Fezail-i Şeyh-i Ekber Muhyiddin Arabî", *İbn Arabî Hazretleri* içinde, haz. Tahir Galip Seratlı, 13-90 (Konya: Kardelen Yayınları, 2011).

32 Akün, "Bursalı Mehmed Tahir", 460.

Eserde yer verilen on iki isim şu şekildedir: Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Sadreddin Konevî, Abdurrahmân Bistâmî, Cemâl-i Halvetî, Sofyalı Bâlî, Aziz Mahmûd Hüdâî, Niyâzî-i Mısırî, Bursalı İsmâîl Hakki, Karabaş Velî, Salâhî Uşşâkî, Harîrîzâde ve Murtazâ Zebîdî. Bu on iki isimden Zebîdî hariç hepsi tasavvuf ehlidir. Zebîdî ise ilim ehlidir. Bu durum da Tahir Bey'in tasavvufa duyduğu ilgiyi açık şekilde göstermektedir. Genel olarak çalışmada, söz konusu şahısların biyografilerine ve liste halinde eserlerinin isimlerine yer verilmiştir.

5. *Meşâyih-i Osmâniyyeden Sekiz Zâtın Terâcim-i Ahvâli* (İstanbul: Kitâbhâne-i İslâm ve Askerî, 1318 [1900-1901], 48 sayfa). Eserde yer verilen tasavvuf erbabı sekiz isim şu şekildedir: Şemseddin Sivâsî, Bosnalı Ali Dede, İznikli Ali Çelebi, İsmâîl Ankaravî, Abdullah Bosnevî, Abdül'e-had Nûrî, Müstakîmzâde Süleyman Sâdeddin, Bursalı Gazzîzâde Abdüllatîf. Tahir Bey yaptığı bu çalışmadaki amacının sözü edilen şahısların menkıbelerini ve olağanüstü hallerini aktarmak olmadığını, daha ziyade ilim dünyasına bırakmış oldukları eserlerini tanıtmak olduğunu ifade etmektedir. Bu bakımdan şahısların hayat hikayeleri kısa verilirken eserleri hakkında doyurucu bilgi verilmeye çalışılmıştır.

6. *Ulemâ-i Osmâniyyeden Altı Zâtın Terceme-i Hâli* (İstanbul: Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, 1321 [1903-1904], 39 sayfa). Eserde yer verilen altı isim şu şekildedir: Muhammed Muhyiddin Kâfiyecî, Kemâleddin İbrâhîm Dede Cöngî, Birgivi Mehmed, Mehmed Aysî, Yüsufzâde Abdullah Hilmi Efendi, Mehmed Ebû Said el-Hâdimî. Müellif bu çalışmasında da hal tercümelerini kısa tutup söz konusu şahısların eserleri üzerine yoğunlaşmıştır.

7. *Müverrihîn-i Osmâniyyeden Âli ve Kâtip Çelebi'nin Terceme-i Hâlleri* (Selanik: Hamîdiye Mekteb-i Sınâyî Matbaası, 1322 [1904-1905], 47 sayfa). Gelibolulu Âli ve Kâtip Çelebi'nin tanıtıldığı çalışmanın büyük kısmı Kâtip Çelebi'ye ayrılmıştır. İki şahsın eserleri hakkında verdiği bilgilerin kendi araştırmalarına dayandığını ifade eden Tahir Bey, Bağdatlı İsmail Paşa'nın *Keşfü'z-Zunûn* üzerine kaleme almış olduğu bir yazısını da olduğu gibi aktarmıştır. Ayrıca Tahir Bey'in, Avrupa dillerine çevrilen eserlere dair hazırlanmış olduğu ve çalışmasının sonuna eklediği tablo ilgi çekicidir. Tabloda kırk dört esere yer verilmiş; eserlerin adı, yazarı ve çevrildiği dil belirtilmiştir. Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi'nde eserin bir yazması bulunmaktadır (nr. 1810).

8. *Aydın Vilâyetine Mensub Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli* (İzmir: Keşişyan Matbaası, 1324 [1906-1907], 186 sayfa). Tahir Bey'in Osmanlı Müellifleri'nden sonra kaleme almış olduğu en kapsamlı çalışmasıdır. Eserde 139 kişinin biyografileri ile birlikte eserlerine yer verilir. Tahir Bey çalışmasını Aydın çevresinde yapmış olduğu araştırmalarla desteklemiştir. Bu bakımdan söz konusu şahıslar hakkında başka kaynaklarda yer almayan bilgiler bulmak mümkündür. Milli Kütüphane, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda eserin bir yazması mevcuttur (nr. 4229). Hayal Dağ eser üzerine yaptığı bitirme tezinde, eserin transkripsiyonunu yapıp dizin eklemiştir.³³ Ayrıca eser, M. Akif Erdoğan tarafından yeni harflerle ve indeks eklenerek yayımlanmıştır.³⁴ Ancak Erdoğan tarafından yapılmış olan çalışmanın fahiş okuma hataları içerdiği

33 Hayal Dağ, "Bursalı Mehmed Tahir Bey'in Aydın Vilâyetine Mensub Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli (İnceleme, Çeviriyazı, Dizin)" (Bitirme tezi, Ege Üniversitesi, 1986-87).

34 Bursalı Mehmed Tahir, *Aydın Vilâyetine Mensub Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*, haz. M. Akif Erdoğan (İzmir: Akademi Kitabevi, 1994).

görülmektedir. Bu konuda Zeki Arıkan bir tenkit yazısı yazmış,³⁵ Atabey Kılıç da Türkçe, Arapça ve Farsça okuma hatalarını gösteren bir yazı kaleme almıştır.³⁶

9. *Ahlâk Kitaplarımız* (İstanbul: Necm-i İstikbâl Matbaası, 1325 [1907-1908], 44 sayfa). Tahir Bey bu çalışmasında ahlâk ilmine dair klasik dönemde ve modern çağda kaleme alınmış eserleri derlemeyi hedeflemiştir. Bu anlamda çalışmada; eski eserlerden 108, modern dönemde yazılanlardan da 99 eserin bilgisi yer almaktadır. Genel olarak eserlerin yazarları, dönemleri, basılmışsa baskı tarihleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. Çalışma, belli bir ilmi disipline hasredilmiş olmasıyla dikkat çekmektedir. Çalışma müstakil olarak basılmadan önce *Sırât-ı Müstakim* dergisinde “Eski ve Yeni Ahlak Kitaplarımız” başlığıyla yayınlanmıştır.³⁷ Eser Mahmut Kaplan tarafından yeni harflere çevrilmiş ve bazı notların ilavesiyle basılmıştır.³⁸ Yine Mehmet Kasım Özgen eseri sadeleştirmiş ve makale halinde yayınlamıştır.³⁹

10. *Hacı Bayram Velî* (İstanbul: Necm-i İstikbâl Matbaası, 1329 [1911]; İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1331 [1912-1913]; İstanbul: Orhaniye Matbaası, 1341 [1925], 14 sayfa). Eserde Hacı Bayram Velî'nin hayatı ve şahsiyeti ile Bayrâmiyye tarikatı hakkında bilgiler derlenmiştir. Akün bu çalışmanın, Hacı Bayram Velî hakkında o zamana kadar yapılmış olan çalışmaların en kapsamlısı olduğunu ifade eder.⁴⁰ Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi'nde esere ait bir yazma bulunmaktadır (nr. 1398). Eser H. Rahmi Yananlı tarafından sadeleştirilmiş ve yayınlamıştır.⁴¹

11. *Mevlânâ e-ş-Şeyh İsmail Hakkı el-Celvetî (Kuddise Sırruh) Hazretlerinin Muhtasarın Terceme-i Hâllerıyla Matbû' ve Gayr-ı Matbû' Âsârını Hâvî Risâledir* (İstanbul: Matbaa-i Bahriye, r. 1329 [1913], 9 sayfa). Çalışmada İsmail Hakkı el-Celvetî tarafından yazılmış olan, 26'sı matbû olmak üzere toplam 106 eser liste halinde verilmiştir. Matbû olanların yanına “mîm” harfi konmuş ve ismi verilen eserlerden sadece altısı hakkında ilave açıklama yapılmıştır.

12. *Siyasete Mûteallik Âsâr-ı İslâmiyye* (İstanbul: Kader Matbaası, 1330 [1911-1912] ve 1332 [1913-1914], 24 sayfa). Tahir Bey'in, *Ahlak Kitaplarımız*'da olduğu gibi, müstakil bir ilim dalında hazırlamış olduğu ikinci çalışmasıdır. Çalışmada; yazarı, dili, basılıp basılmadığı veya hangi kütüphanede bulunduğu ile ilgili bilgilerle beraber 172 eserin ismi sıralanmıştır. Tahir Bey, daha önce *Sebilürreşâd*'da yayınlanmış olan bu çalışmayı,⁴² Osmanlı

35 Zeki Arıkan, “Bursalı Mehmed Tahir bin Rifat, Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihin ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli (Hazırlayan M. Akif Erdoğan), İzmir (Akademi Kitabevi) 1994, IX+123 s.”, *Tarih ve Toplum*, sy. 135 (1995): 60-61.

36 Atabey Kılıç, “Bursalı Mehmed Tahir Bin Rifat, Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihin ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli [(Hazırlayan M. Akif Erdoğan), Akademi Kitabevi, İzmir 1994, XI+125 s.] Hakında”, *Türk Kültürü İncelemeleri (The Journal of Cultural Studies)*, sy. 14 (2006): 185-192.

37 Bursalı Mehmet Tahir, “Eski ve Yeni Ahlak Kitaplarımız”, *Sırât-ı Müstakim* 1, sy. 13 (24 Şevval 1326/6 Teşrinisâni 1324): 201-203; a.mlf., “Eski ve Yeni Ahlak Kitaplarımız”, *Sırât-ı Müstakim* 1, sy. 15 (9 Zilkade 1326 /20 Teşrinisâni 1324): 229-232.

38 Bursalı Mehmed Tahir, *Ahlâk Kitaplarımız*, haz. Mahmut Kaplan (Malatya 2002).

39 Mehmet Kasım Özgen, “Bursalı Mehmet Tahir'in Ahlak Kitaplarımız Adlı Eseri”, *Bilimname* 18, sy. 1 (2010): 251-264.

40 Akün, “Bursalı Mehmed Tâhir”, 457.

41 Bursalı Mehmed Tâhir, “Hacı Bayram Velî”, sad. H. Rahmi Yananlı, *Hacı Bayram Velî* içinde, haz. M. Ali Aynî, 201-214 (İstanbul: Akabe Yay., 1986). Ayrıca Tahir Bey'in eseri hakkında yapılmış bir kitap tanıtımı için bkz. Ercan Alkan, “Bursalı Mehmed Tahir b. Rifat, *Hacı Bayram-ı Velî*, Dersaadet: Orhaniye Matbaası, 1341/1925, 14 s.”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 30 (2012): 218-220.

42 Bursalı Mehmed Tahir, “Siyasete Mûteallik Âsâr-ı İslâmiyye”, *Sebilürreşâd* 9, sy. 231 (31 Kanûnusâni 1328): 400-401; a.mlf., “Siyasete Mûteallik Âsâr-ı İslâmiyye”, *Sebilürreşâd* 9, sy. 238 (21 Mart 1329): 69.

ulemasının daima sarf, nahiv, mantık, fıkıh gibi ilimlerle meşgul oldukları, buna karşılık idare, siyaset ve toplumbilime dair eser kaleme almadıkları iddiasını çürütmek üzere yaptığını ifade eder.⁴³ Eser, sırasıyla Şefaettin Severcan,⁴⁴ Hikmet Akpur⁴⁵ ve Gürbüz Deniz⁴⁶ tarafından yayınlanmıştır.

13. *Kâtip Çelebi* (İstanbul: Kanaat Matbaası, 1331 [1913], 30 sayfa). Daha önce kaleme alınmış olan *Müverrihîn-i Osmâniyyeden Âlî ve Kâtip Çelebi'nin Terceme-i Hâlleri* isimli esere kıyasla bu çalışmada, Kâtip Çelebi hakkında daha kapsamlı bilgiler verildiği görülmektedir. Tahir Bey, İstanbul'a geldikten sonra yaptığı araştırmalar sonucunda elde ettiği bazı bilgileri önceki çalışmaya eklediğini ve yanlış olduğunu düşündüğü birtakım bilgileri de çıkardığını önsözde ifade etmektedir.⁴⁷ Eser yayımlandığında, Kâtip Çelebi'nin ilmi derinliğini ortaya koyan ve eserleri hakkında doyurucu bilgi veren bir çalışma olarak takdir edilmiştir.⁴⁸

14. *Menâkıb-ı Harb* (İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık, 1333 [1914-1915], 23 sayfa; İstanbul: Matbaa-i Hayriye, 1333 [1914-1915], 30 sayfa). Çalışmanın temeli Tahir Bey'in öğretmenlik yıllarında tarih dersleri için tuttuğu notlara dayanmaktadır. İçeriği; Osmanlı tarihinden bazı kahramanlık menkıbeleri, cihad ile ilgili bazı vecizeler, cihadın faziletine dair bir makale ve cihad ile ilgili Osmanlı müellifleri tarafından yazılmış olan eser ve müelliflerinin zikredilmesinden oluşmaktadır.

15. *İdâre-i Osmâniyye Zamanında Yetişen Kırım Müellifleri* (İstanbul: Orhaniye Matbaası, r. 1335 [1919], 38 sayfa). Çalışmada, Kırmılı 44 müellifin, eserleriyle birlikte biyografilerine yer verilmiştir. Eser basılmadan önce *Kırım Mecmuası*'nda yayınlanmıştır.⁴⁹ Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi'nde bir yazması mevcuttur (nr. 1380). Eser 1990 yılında, Mehmet Sarı tarafından herhangi bir sadeleştirmeye gidilmeden yeni harflere çevrilmiş ve bu çalışmanın 2015'te yeni bir baskısı yapılmıştır.⁵⁰

16. *Menâkıb-ı Şeyh Seyyid Hâce Muhammed Nûru'l-Arabî Beyân-ı Melâmet ve Ahvâl-i Melâmiyye* (İstanbul: H Yayınları, 2014, 144 sayfa). Daha önce yayınlanmamış olan eser Mustafa Tatcı ve Burak Anılır tarafından neşre hazırlanmış ve yayınlanmıştır. Tahir Bey'in müşidi Muhammed Nûru'l-Arabî'nin hayatı ve eserleri hakkında kaleme almış olduğu biyo-bibliyografik bir eserdir. Melâmilik hakkında da bazı bilgilerin verildiği eser, dört fasıl ve bir hâtmeden oluşmaktadır.⁵¹ Eserin Konya Mevlana Müzesi, Sıdkî Hüseyin Dede bölümünde (nr. 1630) ve Milli Kütüphane, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda (nr. 3699) yazmaları mevcuttur. Tatcı ve Anılır, eseri yayına hazırlarken

43 Bursalı Mehmed Tahir, "Siyâsete Mûteallik Âsâr-ı İslâmiyye Mukaddimesi", *Bursalı Tahir Bey* içinde, haz. Muallim Vahyî (İstanbul: Matbaa-i Orhâniye, 1334), 106-108.

44 Şefaettin Severcan, "Bursalı Mehmet Tahir Efendi ve Siyasete Mûteallik Asar-ı İslamiyyesi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 4 (1990): 585-595.

45 Bursalı Mehmed Tahir, *Siyasete Dair İslami Eserler (Siyasete Mûteallik Asar-ı İslamiyye)*, haz. Hikmet Akpur (İstanbul: Yeni Zamanlar Yay., 1994).

46 Gürbüz Deniz, "Bir Osmanlı Aydını Bursalı Mehmet Tahir Bey ve Siyaset'e Mûteallik Âsâr-ı İslamiye Adlı Risalesi", *İslâmî Araştırmalar* 12, sy. 1 (1999): 58-64.

47 Bursalı Mehmed Tahir, *Kâtip Çelebi* (İstanbul: Kanaat Matbaası, 1331), 3.

48 Bkz. Köprülü, "Kâtip Çelebi", *Tasvir-i Efkâr*, sy. 781 (3 Receb 1331/26 Mayıs 1329/8 Haziran 1913).

49 Bursalı Mehmed Tahir, "Kırım Müellifleri", *Kırım Mecmuası* 1, sy. 16 (12 Kanunuevvel 1334/1918): 288-292; a.m.f., "Kırım Müellifleri", *Kırım Mecmuası* 2, sy. 17 (3 Kanunusânî 1335/1919): 302-309.

50 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlılar Zamanında Yetişen Kırım Müellifleri*, haz. Mehmet Sarı (Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1990); a.m.f., *İdâre-i Osmâniyye Zamânında Yetişen Kırım Müellifleri*, haz. Mehmet Sarı (Afyon: Kocatepe Akademik Yayınevi, 2015).

51 Muallim Vahyî, *Bursalı Tahir Bey*, 34.

beş yazma nüshasından yararlandıklarını ifade etmelerine rağmen bu yazmaların yerlerini belirtmemişlerdir.⁵²

17. *Osmanlı Müellifleri* 1. cilt (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333 [1915], 406 sayfa); 2. cilt (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1338 [1919-1920], 510 sayfa); 3. cilt (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1342 [1923-1924], 328 sayfa). 1928'te Ahmed Remzi Akyürek eserde adı geçen isimleri ve kitapları sayfalarına göre gösteren iki ayrı fihrist hazırlamış ve önce ayrı basılan⁵³ 177 sayfalık bu fihrist, sonradan üçüncü cildin sonuna eklenmiştir. Matbaa-i Âmire tarafından farklı tarihlerde basılan eser, 1971'de Gregg International Publishers tarafından tıpkıbasım olarak üç cilt halinde yayınlanmıştır. Ali Fikri Yavuz ve İsmail Özen eseri sadeleştirmişlerdir. İkinci cilt 1972, üçüncü cilt 1975'te basılmıştır. Birinci cildin baskı tarihi bulunmamaktadır. Bizim Büro Basımevi fihrist ile birlikte tek cilt halinde eserin yeni tıpkıbasımını gerçekleştirmiş, aynı yayınevi eseri yeni harflerle yine tek cilt halinde yayınlamıştır.⁵⁴ Eser üzerine en son çalışmayı M. Ali Yekta Saraç yapmış ve üç ciltlik külliyatı, sadeleştirmeye gitmeden yeni harflere çevirmiştir. Çalışma, 2016 yılında Türkiye Bilimler Akademisi tarafından üç cilt halinde yayınlanmıştır. Esere ait farklı yazmalar mevcuttur.⁵⁵

Osmanlı Müellifleri'nin vücuda gelmesi 25-30 sene gibi uzun bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Tahir Bey'i böyle bir çalışmaya iten sebep; o zamanlar batıda dile getirilmekte olan, Türklerin tarih boyunca ilim ve düşünceye katkıda bulunmadıkları iddialarıdır. Araştırmaları Balkanlar'da başlayan ve zaman geçtikçe hedefini büyüten Tahir Bey; XIV. yüzyıl ile XX. yüzyılın ilk çeyreğini kapsayan zaman diliminde, Osmanlı coğrafyasında yaşamış "erbâb-ı kemâl ve maârif"i tespit etmeye çalışmıştır. Eserini, her biri bir ilim dalına tahsis edilmiş yedi bölüm halinde tertip etmeyi planlamıştır. Buna göre eserin bölüm başlıkları; meşâyih (tasavvuf erbabı), ulemâ (şer'i ve filolojik ilimlerle uğraşanlar), şuarâ ve üdebâ (şair ve edipler), müverrihûn (tarihçiler), etibbâ (tıpçılar), riyâziyyûn (riyazi ilimlerle uğraşanlar) ve coğrâfiyyûn (coğrafyacılar) şeklindedir. Ne var ki Tahir Bey, ömrünün son döneminde sağlığının el vermemesi nedeniyle ancak altı bölümünü vücuda getirmeye muvaffak olabilmiş, coğrafyacılar bölümünü yazmamıştır. Bunun yerine Necip Asım Bey'in konuyla ilgili hazırlamış olduğu bir makale ve tabloyu birkaç değişiklik ve eklemelerle eserin sonuna ilave etmiştir. Bu tabloda coğrafyaya dair 171 eser ve müellifinin ismi bulunmaktadır. Bu ilave ile birlikte toplam olarak eserde, iki bine yakın müellif ve dokuz binin üzerinde de eser adı geçmektedir.

Tahir Bey biyografisine yer verdiği şahsın, en azından doğum ve ölüm tarihlerini vermeye özen göstermiştir. Bu konuda doğru bilgiye ulaşabilmek için de zaman zaman mezarları incelemeye koyulmuştur. Diğer taraftan şahısların biyografisinden çok eserlerini önemsemiş ve çalışmalarını bu alanda derinleştirmiştir. Kendi gayreti ile elde ettiği bilgiler dışında, daha önce yazılmış eserlerden de istifade etmiştir. *Osmanlı Müellifleri*'nin birinci cildinin başında, faydalandığı eserlere dair bir liste bulunmaktadır.

Eser yayınlanmaya başladığı 1915 yılından itibaren ilim çevrelerinde yankı uyandırmış ve takdirle karşılanmıştır. Eser hakkında dönemin çeşitli basın yayın organlarında ma-

52 Tatçı ve Anılır, "Önsöz", XIII.

53 Ahmed Remzi Akyürek, *Miftâhu'l-Kütüb ve Esâmî-i Müellifin Fihristi* (İstanbul 1346/1928).

54 Bursalı Mehmed Tahir ve Ahmed Remzi Akyürek, *Osmanlı Müellifleri I-II-III ve Miftâhu'l-Kütüb ve Esâmî-i Müellifin Fihristi*, der. Mustafa Tatçı (Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2000, 2003); a.mlf., *Osmanlı Müellifleri I-III ve Miftâhu'l-Kütüb ve Esâmî-i Müellifin Fihristi* (Ankara: Bizim Büro, 2009).

55 Esere ait yazmaların bulunduğu yerler ve numaraları şu şekildedir: Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi nr. 1459; Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi nr. 5208, 5209, 5627, 6906, 6907, 6908, 6909, 6910, 6911, 6934, 6935.

kaleler çıkmıştır. Yurt içindeki ilginin ötesinde Tahir Bey Avrupa'da da adını duyurmuş ve zamanının en büyük Türk bibliyografya âlimi olarak anılmaya başlamıştır. Aldığı takdirler yanında Osmanlı Müellifleri, ilim çevrelerinden ciddi eleştiriler de almıştır. Bu eleştiriler; metotsuzluk, yüzeysel kalma ve kaynaklardan yeteri kadar istifade etmeme gibi hususlarda gelmiştir. Diğer taraftan yazma eserlerin buldukları kütüphanelerdeki numaralarının belirtilmemiş olması, basılmış eserlerin baskı yer ve tarihlerinin verilmemiş olması, birden fazla branşta eser yazmış olan müelliflerin Tahir Bey'in tutmuş olduğu usul sebebiyle belli ilim dalına ait bölümde yazılmak durumunda kalması da eleştirilen durumlardandır.⁵⁶ Ayrıca eser için bir indeks hazırlanmamış olması da istifadeyi zorlaştıran bir durum olmuştur. Bu eksiklik, yukarıda adı geçen Ahmed Remzi Akyürek tarafından sonradan giderilmiştir.

Dini İlimler: 1. *Nazar-ı İslâm'da Fakr* (İstanbul: Osmanlı Matbaası, 1330 [1911-1912], 14 sayfa). Tahir Bey'in tasavvufi yönünü yansıtan bir çalışmadır. Eserde, hadislerden ve mutasavvıfların şerhlerinden yola çıkılarak, İslâm'daki *fakr*ın yoksulluğun ötesinde ne anlam ifade ettiği açıklanmaya çalışılmıştır. İsa Çelik eseri, sadeleştirerek ve gerekli gördüğü yerlerde tasavvuf konularıyla ilgili geniş açıklamalar yaparak yayımlamıştır.⁵⁷

2. *Delîl-i Tefâsîr: İlm-i Tefsîr ve Müfredât-ı Kur'ân'a Dair Ma'lûmât-ı İcmâliyye* (İstanbul: Hilâl Matbaası, 1324 [1906-1907], 63 sayfa; İstanbul: Necm-i İstikbâl Matbaası, 1325 [1907-1908], 63 sayfa). Tefsir tarihi ve usulüne dair bazı bilgilerin özlü bir şekilde derlenmiş olduğu eser, aynı zamanda bibliyografik bir çalışmadır. Zira Tahir Bey bu çalışmasında, tarih boyunca yazılmış tefsir eserlerini ve tefsir ilmine yardımcı olması için hazırlanmış sözlükleri bibliyografik listeler halinde vermeye çalışmıştır. Yapılmış olan baskılardan ayrı olarak Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi'nde bir yazması mevcuttur (nr. 1149).

3. *Fezâil-i İmam Ali Hakkında Şeref-vârid Olan Ehâdis-i Şerife ve Tercümelere*. Hz. Ali'nin fazileti hakkında rivayet edilen hadisleri ve tercümelerini içerdiği anlaşılmaktadır. Gölpinarlı çalışmanın zeylinde Muaviye aleyhinde hadislerin de yer aldığını ifade etmektedir.⁵⁸ Makedonya kütüphanelerindeki Türkçe yazma eserler için hazırlanmış bir katalogta eserin Narodna i Univerzitetska Biblioteka Skopje Manuscripts Turks II/307 vr. 59b-68b'de bulunduğu belirtilmektedir.⁵⁹

4. *Hasaneyn Hakkında Şeref-vârid Olan Ehâdis-i Şerife ve Tercümelere*. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin hakkında rivayet edilen hadisleri ve tercümelerini konu edindiği anlaşılmaktadır. Muallim Vahyi eserin ismini, Tahir Bey'in basılmamış eseri arasında vermektedir.⁶⁰ Daha sonra bu eserin ne olduğu hakkında ayrıca bir bilgiye ulaşılamamıştır.

5. *Mecmûa-i Tahir*. Tasavvuf, kelâm, ahlâk ve tarih gibi alanlarla ilgili güncel ve güncel olmayan çeşitli meseleler hakkında derleme ve telif ile oluşturulmuş bir eserdir.⁶¹ Muallim

56 Eleştiriler için bkz. Osman Ergin, *Muallim M. Cevdet'in Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi* (İstanbul: İstanbul Belediyesi, 1937), 450; Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi: Başlangıcından Bugüne Kadar Türk Edebiyatı Tarihi, Tahli ve Tenkid* (Ankara: Edebiyat Yayınevi, 1964), 753-754; Akün, "Bursalı Mehmed Tahir", 459-460.

57 İsa Çelik, "Bursalı Mehmed Tahir'in Yorumuyla 'Nazar-ı İslâm'da Fakr'", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 22 (2003): 192-206.

58 Gölpinarlı, *Melâmîlik*, 329.

59 Yaşar Aydemir ve Abdülkadir Hayber, *Makedonya Kütüphaneleri Türkçe Yazma Eserler Kataloğu* (Ankara: Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı [TİKA], 2007), 148-149.

60 Bkz. Muallim Vahyi, *Bursalı Tahir Bey*, 194.

61 Eser hakkında bkz. Muallim Vahyi, *Bursalı Tahir Bey*, 34; Gölpinarlı, *Melâmîlik*, 329.

Vahyî bu eseri de, Tahir Bey'in basılmamış eserleri arasında zikretmektedir.⁶² Eserin akıbeti hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır.

Edebiyat: 1. *Müntehabât-ı Mesârî ve Ebyât* (İstanbul: Necm-i İstikbâl Matbaası, 1328 [1910]). Türk şiirinin güzel örneklerinden derlenmiş antolojik bir eserdir. Tezkireler, Biyografi eserleri, başka müntehabat çalışmaları ve yüzü aşkın divanın taranmasıyla seçilmiş beyit ve şiirlerden oluşmaktadır. Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi'nde esere ait iki yazma nüsha bulunmaktadır (nr. 1869, nr. 6596). Kemal Tavukçu tarafından yeni harflere çevrilmiş ve metinle birlikte neşredilmiştir.⁶³

2. *Müntehab-ı Durûb-i Emsâl-i Arabiyye ve Fârisiyye*. Arapça ve Farsça veciz sözlerden seçme suretiyle derlenmiş bir eserdir.⁶⁴ Eser mevcut değildir.

Tercüme: *el-Ehâdisü'l-Münife fî Fazlî's-Saltanatî's-Şerife Tercümesi*. Suyûtî'nin İslâm ahlakı üzerine kaleme almış olduğu eserinin Tahir Bey tarafından yapılmış tercümesidir. Topkapı Sarayı Müzesi'nde (Mehmed Reşad, nr. 915) ve Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları bölümünde (Hadîsi Türki Talat, nr. 2) mevcuttur. Bu yazmaların varlığından yakın zamanda haberdar olunmuştur. Nitekim 1992 yılında ilgili ansiklopedi maddesini kaleme alan Akün, eserin yazması hakkında herhangi bir bilgi bulunmadığını ifade etmektedir.⁶⁵ Ayrıca tercümeden söz eden kaynaklarda ve kütüphane kayıtlarında Suyûtî'ye ait olan eser adının "Ehâdisü's-Şerife fî Saltanatî'l-Münife" şeklinde yanlış kaydedilmiş olduğu dikkati çekmektedir.⁶⁶

3. Bibliyografya İlmi Üzerine Düşünceleri

Tahir Bey'e ait olan bibliyografik eserler, her şeyden önce onun bu ilim dalı ile ilgili yaklaşımını gösterir niteliktedir. Burada onun çalışma yöntemi üzerinde durulacak ve bizat kaleme almış olduğu yazılarından hareketle, bibliyografya ilmine dair görüş ve yaklaşımı ortaya konmaya çalışılacaktır.

Tahir Bey; babasının geçmişte yaşamış büyük şahsiyetlerin hayatlarına duyduğu ilginin doğal bir uzantısı şeklinde, bu gibi şahsiyetlerin hayat hikayelerini ondan dinleyerek yetişmiştir. Harbiye yıllarında İstanbul'da, biyografi ve bibliyografya içerikli eserleri olan ve bu konunun önemine vurgu yapan Harîrîzâde'ye intisap etmesi ise onun bu yöndeki ilgisi- ni teşvik edici olmuştur. Tahir Bey ilk olarak Manastır'da, geçmişte yaşamış mutasavvıflar üzerine çalışmaya başlamıştır; kısa zamanda çalışma alanını genişletmiş, şair ve âlimleri de kapsayacak şekilde biyografi ve bibliyografya çalışmalarının içine girmiştir.⁶⁷ Her okuduğunu değerlendirmeye çalışan Tahir Bey, elde ettiği bilgileri karşılaştırmış, aralarında bağ-

62 Muallim Vahyî, *Bursalı Tahir Bey*, 194.

63 Bursalı Mehmed Tahir, *Müntehabât-ı Mesârî ve Ebyât*, haz. Orhan Kemal Tavukçu (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, 1997).

64 Bursalı Mehmed Tahir'in bütün eserleri hakkında bilgi için bkz. Muallim Vahyî, *Bursalı Tahir Bey*, 193-194; Gölpinarlı, *Melâmilik*, 329; Ceyhan, "Biyografi ve Bibliyografya Âlimi Bursalı Mehmed Tahir Bey'in Eserleri", 1-16; Tatcı ve Anılır, "Bursalı Mehmed Tahir Bey", XXIII; Tomakin, "Bursalı Mehmet Tahir ve Tarihle İlgili Eserleri", 72-95; Akün, "Bursalı Mehmed Tahir", 456-461.

65 Akün, "Bursalı Mehmed Tahir", 460.

66 Bkz. Muallim Vahyî, *Bursalı Tahir Bey*, 194; Akün, "Bursalı Mehmed Tahir", 460; <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/el-ehad%C3%AEes-ser%C3%AEfe-f%C3%AE-saltanatil-mun%C3%AEfe/90046>; <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/terceme-i-ehad%C3%AEes-i-ser%C3%AEfe-f%C3%AE-saltanat%C3%AEI-mun%C3%AEfe/113896> (Erişim tarihi: 09.09.2017).

67 Akün, "Bursalı Mehmed Tahir", 453.

lantılar kurmuş ve belli tasnifler yaparak notlar almıştır. Notların günden güne birikmesi onda, bunları kitap veya risale şeklinde kaleme alma düşüncesini oluşturmuştur.⁶⁸

Tahir Bey yapmış olduğu ilk çalışmalarından sonra zihninde kurguladığı büyük eserin oluşturma çabasına, öncelikle daha önce yazılmış olan terâcim-i ahvâl kitaplarını inceleyerek başlamıştır. Ancak onun usulü terâcim-i ahvâl kitaplarını sadece şekli bir düzenleme ile yeniden ele almak olmamış; bu eserlerde adı geçsin veya geçmesin bütün müellifleri doğum yeri ve tarihi, ölüm yeri ve tarihi, eserlerinin isimleri ve eserlerine ait genel bir malumat ile ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu sebeple Tahir Bey, araştırması kapsamında bizzat müelliflerin kabirlerine gitmiş, hatta bazen mezar taşını ortaya çıkarmak için küçük çaplı kazılar dahi yaptırmıştır. Bu çalışması sayesinde ortaya çıkmış olan bazı kabirler de söz konusudur. Diğer taraftan Tahir Bey, konuya ilgi duyan ilim erbabı kimselerle de temasa geçmiş, yüz yüze veya mektup vasıtasıyla elde etmiş olduğu bilgileri değerlendirmiştir.⁶⁹

Meşrutiyetin ilanından sonra mebus olan ve İstanbul'a gelen Tahir Bey, kitap ve kütüphaneler üzerine çalışmaya devam etmiş; konuya ilgi duyan kimselerle irtibat halinde olmuştur. Hatta İstanbul'da bulunmanın onun için yeni ufuklar açmış olduğu ifade edilebilir. Zira burada Tahir Bey; Bağdatlı İsmail Paşa, Diyarbakırlı Ali Emiri Efendi, Hafız-ı Kütüb Hoca İsmail Efendi, İbnü'l-Emin Mahmud Kemâl Bey ve Tevhid Bey gibi bibliyografya ilmine ilgi duyan zatlarla sık sık bir araya gelmiş ve onlarla bilgi alışverişinde bulunmuştur. Mebusluğun da sağladığı imkânlarla Tahir Bey, araştırması doğrultusunda çeşitli yerlerden bilgi talep etmiş ve gelen malumatı da kesin belgeye dayanması şartıyla kabul edip değerlendirmiştir. Yine burada da Tahir Bey, kabristanlardaki araştırmalarını sürdürmüştür. Zaman geçtikçe siyasi ve hatta tasavvufi çevreden uzaklaşmış, bütün vaktini bibliyografya ilmine ve bu ilimle ilgilenenlere ayırmıştır.⁷⁰

İstanbul'a geldikten sonra Tahir Bey daha önce yaptığı çalışmalarını risaleler şeklinde bastırmaya ve Meşrutiyetin ilanıyla birlikte sayıları artan çeşitli yayın organlarına yazılar vermeye başlamıştır. Biyografi ve bibliyografya konulu yazılarını; *Sırât-ı Müstakim*, *Sebilürreşâd*, *Ceride-i Sûfiyye*, *Kelime-i Tayyibe*, *Türk Derneği*, *Türk Yurdu*, *Bilgi Mecmuası*, *İslâm Mecmuası*, *Kırım Mecmuası* gibi dönemin gazete ve dergilerinde sıklıkla görmek mümkündür. Kaleme almış olduğu yazılar ilim çevrelerince merakla beklenmiş ve hüsn-i kabul ile karşılanmıştır.⁷¹ Tahir Bey, *Hüdavendigâr Gazetesi*'nde yayınlanmış olan "İlm-i Ahvâl-i Kütüb"⁷² başlıklı makalesi ile *Ulemâ-i Osmâniyyeden Altı Zâtın Terceme-i Hâli*⁷³ ve *Ulemâ-i Osmâniyyeden Sekiz Zâtın Terâcim-i Ahvâlî*⁷⁴ adlı eserlerine yazmış olduğu mukaddimelerde biyografi ve bibliyografya ilimleri üzerinde durmuştur. Bu yazılarından hareketle, konu hakkındaki görüşleri özetlenmeye çalışılacaktır.

En başta ifade etmek gerekirse Tahir Bey, biyografi (terâcim) ve bibliyografya (kitâbiyât/ilm-i ahvâl-i kütüb) ilimlerini birbirinden ayrı düşünmemiş; birini ötekinin tamamlayıcısı olarak değerlendirmiştir. Esasında *Osmanlı Müellifleri* incelendiğinde de onun bu yaklaşımı açık bir şekilde görülmektedir. Şahıslara göre ele alınmış ve tercüme-i hal

68 Muallim Vahyî, *Bursalı Tâhir Bey*, 81.

69 Muallim Vahyî, *Bursalı Tâhir Bey*, 84-85.

70 Muallim Vahyî, *Bursalı Tâhir Bey*, 88-90.

71 Akün, "Bursalı Mehmed Tâhir", 454.

72 Bursalı Mehmed Tahir, "İlm-i Ahvâl-i Kütüb", *Hüdavendigâr Gazetesi: Kitap Şeklinde Donanma Özel Sayısı* içinde (Bursa 1325), 36-42.

73 Bursalı Mehmed Tahir, *Ulemâ-i Osmâniyyeden Altı Zâtın Terceme-i Hâli* (İstanbul: Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, 1321), 3-6.

74 Bursalı Mehmed Tahir, *Meşâyih-i Osmâniyyeden Sekiz Zâtın Terâcim-i Ahvâlî* (İstanbul: Kitâbhâne-i İslâm-İbrahim Hilmi, 1318), 4-6.

şeklinde tertip edilmiş olması, ilk bakışta biyografik bir çalışma olduğu izlenimini doğurursa da; çalışmanın sadece eser sahibi olanlara hasredilmiş olması ve müelliflerin hayatlarından ziyade eserlerinin tanıtılmış olması çalışmaya biyo-bibliyografik bir mahiyet kazandırmıştır.

Tahir Bey, bir ilim erbabının gerçek değerinin bibliyografya sayesinde anlaşılacağı kanaatinde. Ona göre sadece bu ilim ile “erbâb-ı ilim ve kemâlin” kıymeti bilinebilir. Yüksek bir ilme sahip olduğu düşünülen ilim erbabının aslında vasat bir seviyede olduğu ve adı unutulmuş bazı dâhi zatların da gerçek mertebeleri ancak bu sayede ortaya çıkarılabilecektir. Diğer taraftan bir milletin bilimdeki seviyesi de yine bibliyografya ilmi sayesinde hakkıyla anlaşılabilir. Buradan da anlaşıldığı üzere Tahir Bey, bu ilmin genel ve özel olmak üzere iki faydası olduğunu dile getirmektedir. Özel çerçevede bu ilim, eserleri ile tanıttığı her ilim sahibinin gerçek kıymetini ortaya koyarken; genel çerçevede de bütün olarak bir milleti, sahip olduğu eserler ile diğer milletlere tanıtmakta ve milletler muvazenesindeki seviyesini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede Tahir Bey *eş-Şekâikü'n-Nu'mâniyye* ve zeylleri ile şura tezkirelerini de değerlendirmiş ve onların çabalarını şükranla anmakla birlikte eksik yönlerini vurgulamıştır. Buna göre söz konusu eserlerde biyografileri verilen kişilerin tedris hayatları ve mertebeleri gibi konular hakkında uzun uzun malumat verilirken, eserlerinin sayılmasına ve tanıtılmasına önem verilmediği görülmektedir. Bu durum ise büyük bir âlim ile orta derecedeki bir âlimin birbirinden ayrılmasını zorlaştırmakta, yine büyük bir şair ile pek yetenekli olmayan bir “müteşair”i ayırmak için ayrıca bir araştırmaya ihtiyaç bırakmaktadır. Daha önceki çalışmaların eksiklerini bu şekilde ifade eden Tahir Bey, benimsemiş olduğu usulü de ortaya koyar. Buna göre Tahir Bey, konu ettiği şahısların biyografilerini kısa tutarken eserleri hakkında ise imkân olduğu ölçüde malumat vermeyi tercih etmektedir. Zira menakıp tarzında yazılan biyografilerde söz konusu edilen harikulade hallerin marifet ve ilim adına bir şey ifade etmediğini, sadece zatına duyulan hürmeti artırabileceğini ifade eder. Buna karşılık gerçek kemâlâtlarının, asıl yadigârları olan eserlerinin bilinmesi ve tanınması ile tam olarak anlaşılacağı vurgular.

Mehmet Zeki Pakalın da bir makalesinde, hocası olduğunu ifade ettiği Tahir Bey'in bu konudaki tutumuna dikkat çekmiştir. Pakalın'ın aktardığına göre bir defasında Tahir Bey'e, biyografileri verilen bazı zatlar hakkında “şu seneye doğru öldü” gibi kapalı bırakılmış olan bazı bilgilerin tahkikinin mümkün olduğunu ifade etmiş; hocası ise “Eserimle müellifleri değil müellefâtı tanıtmak gayesi güdüyorum. Tercüme-i hal bence ikinci derecedir” şeklinde cevap vermiştir.⁷⁵ Bu ifadeler de Tahir Bey'in benimsemiş olduğu usulü açık bir şekilde göstermektedir.

Diğer taraftan Tahir Bey, bibliyografya ilmini ihmal etmenin ne tür durumlara sebebiyet vereceğini de açıklar. Ona göre dönemin ilim erbabı ve araştırmacıları tarafından ortaya konan eserlerin gelişme göstermemesi ve başlangıç seviyesinde kalmış olması; bibliyografya ilmine önem verilmemesi, dolayısıyla daha önce yazılmış olan eserlerin bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Dahası milletçe, sahip olunan eserlere karşı mevcut olan ilgisizliği ve bunun sonucunda pek çok kıymetli eserin Avrupa'ya götürülmüş olmasını da bu alandaki eksikliğe bağlamaktadır. Buradan hareketle Tahir Bey, Osmanlı ilim hayatındaki en büyük ihtiyacın, mevcut “hürriyet dönemi”ne yakışır bir Osmanlı bibliyografyası oluşturmak olduğunu savunur.

Tahir Bey, o zamana kadar yaygınlaşmış olan ve kitap meraklıları tarafından sık sık başvurulan kitapçı fihristlerine de değinmeden geçmez. Tahir Bey'in düşüncesine göre ki-

75 Mehmet Zeki Pakalın, “Bibliyografya Tarihine Bir Bakış”, *Akademi*, 3 (1946), 28.

tapçı fihristleri, duyuru amaçlı oluşturulmuş ve tabii olarak hazırlanmasında ticari bazı kaygılar güdülmüş olan dökümanlardır. Dolayısıyla bu tür fihristler eser hakkında yanlış bilgiler içerebilmektedir. Bu sebeple kitapçı fihristleri ya da kataloglar bibliyografyaya dair bir çalışma sayılamazlar. Tahir Bey bu düşüncelerini söylerken elbette bu fihristleri hazırlayan kimselerin çok araştırmadan ve belki ehil olmadan bu işi yaptıklarına da vurgu yapmak istemektedir. Zira ona göre bibliyografya yazacak kimsenin bazı niteliklere sahip olması gerekmektedir. Buna göre bir bibliyograf; kuvvetli bir ilmi ihataya, tarafsız ve isabetli bir muhakemeye sahip olmalıdır ki, hakkında bilgi vereceği eserlerin gerçek kıymetlerini ortaya koyabilsin. Bunun da oldukça zor bir iş olduğunu dile getiren Tahir Bey; bu ilimde şahsi mesele, garaz ve bencillğe yer olmadığını, bilakis çalışmanın samimiyet ve ihlâs ile yapılması gerektiğini söyler. Ayrıca Tahir Bey, şahsi çabaların bu tür büyük çalışmaları gerçekleştirmede yetersiz kalacağını da ifade eder. Rusçuklu Ali Efendi'nin İstanbul kütüphanelerindeki eserleri toplayarak *el-Kütübü'l-Âsâru'l-'Aliyye fi'l-Hazâ'in* adlı bir eser tertip etmeye başlamış ancak bu çalışmasını tamamlayamamış olmasını da bu düşüncesine delil olarak sunar.

Sonuç

Osmanlı'nın son döneminde adını duyurmuş bir bibliyograf olarak Tahir Bey'in hayatı hakkında yeterli derecede birinci el kaynak bulunmamaktadır. Bununla beraber yakın dönemde konu üzerine yapılan araştırmalar, Tahir Bey'in hayatını etrafı bir şekilde ortaya koyar mahiyettedir. Diğer taraftan yayınlandıkları dönemde ses getirmiş olan pek çok eserinin sonraki dönemlerde ilgi görmemiş olduğu dikkati çekmektedir. Daha küçük çaplı olan bu eserlerin *Osmanlı Müellifleri* gibi bir başyapıtın gölgesinde kaldıkları da düşünülebilir. Ancak ifade etmek gerekir ki, aradan geçen uzun yıllar içerisinde *Osmanlı Müellifleri* de kıymetine yakışır ölçüde ele alınmamıştır ve yakın dönemi saymazsak üzerine yapılan çalışmalar 1970'lerde gerçekleştirilen ve erbabı tarafından hatalarla dolu olduğu ifade edilen bir sadeleştirmeden ibarettir. Son otuz yıl içerisinde ise Tahir Bey'in eserlerinin yeniden dikkat çektiği ve bazen sadece yeni harflere çevrilerek bazen de sadeleştirilerek yayımlandığı görülmektedir. Özellikle M. Ali Yekta Saraç'ın *Osmanlı Müellifleri* üzerine yapmış olduğu çalışmanın Tahir Bey'i tekrar ilgi odağı haline getirmesi ve yeni çalışmaların öncüsü olması kuvvetle muhtemeldir.

Osmanlı son döneminde modern bibliyografya ilminin temellerini atan en önemli birkaç kişiden biri olan Tahir Bey, hem bibliyografya yazıcılığının nasıl olması gerektiği konusunda kafa yormuş hem de düşüncelerini pratiğe geçirmek için gayret sarf etmiştir. Benimsemiş olduğu çalışma usulüyle Şekâik ve tezkire yazıcılığının muhtevasını genişletmiş ve büyük şahsiyetlerin hayat hikayelerini vermekten ziyade eserlerinin tanıtılmasını ön plana çıkarmıştır. Bunu yaparken de ikinci üçüncü elden bilgilerle yetinmek yerine; konu edilen müelliflerin doğrudan doğruya eserlerini incelemeye, kütüphaneleri dolaşıp tek tek kitapları görmeye çalışmıştır. Kendisinden önce bu işe dikkat çeken ilk kişiler olan Ahmed Midhat Efendi ve Ahmed Muhtar Paşa'nın ardından biyografi ve özellikle bibliyografya çalışmalarına değer ve genişlik kazandırmaya çalışan Tahir Bey; bu gayretleri ve ortaya koyduğu eserleri ile de kendisinden sonra gelen Bağdatlı İsmail Paşa, Ali Emiri Efendi ve İbnülemin Mahmud Kemal gibi biyografi ve bibliyografya uzmanlarının öncüsü olmuştur. Bu anlamda Tahir Bey'in, biyografi ve bibliyografya ya da terâcim ve kitabiyât ilimlerinde klasik dönem ile modern dönem arasında bir köprü vazifesi yapmış olduğu düşünülebilir.

Kaynakça

- Akçura, Yusuf. *Türk Yılı*. İstanbul: Türk Ocakları Matbaası, 1928.
- Akşin, Sina. *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987.
- Akün, Ömer Faruk. "Bursalı Mehmed Tahir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6: 452-461. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Akyürek, Ahmed Remzi. *Miftâhu'l-Kütüb ve Esâmî-i Müellifin Fihristi*. İstanbul 1346/1928.
- Arıkan, Zeki. "Bursalı Mehmed Tahir bin Rifat, Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli (Hazırlayan M. Akif Erdoğan), İzmir (Akademi Kitabevi) 1994, IX+123 s.". *Tarih ve Toplum*, sy. 135 (1995): 60-61.
- Aydemir, Yaşar ve Abdülkadir Hayber. *Makedonya Kütüphaneleri Türkçe Yazma Eserler Kataloğu*. Ankara: Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı [TİKA], 2007.
- Banarlı, Nihad Sami. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1971.
- Bleda, Midhat Şükrü. *İmparatorluğun Çöküşü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1979.
- Bursalı Mehmed Tahir. *Türklerin Ulûm ve Fünûna Hizmetleri*. Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1314 [1897].
- Bursalı Mehmed Tahir. *Kibâr-ı Meşâyih ve Ulemâdan On İki Zâtın Terâcim-i Ahvâli*. İstanbul: Kitâbhâne-i İslâm ve Askerî, 1316 [1898-1899].
- Bursalı Mehmed Tahir. *Meşâyih-i Osmâniyye'den Sekiz Zâtın Terâcim-i Ahvâli*. İstanbul: Kitâbhâne-i İslâm-İbrahim Hilmi, 1318 [1900-1901].
- Bursalı Mehmed Tahir. *Ulemâ-i Osmâniyye'den Altı Zâtın Terceme-i Hâli*. İstanbul: Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, 1321 [1903-1904].
- Bursalı Mehmed Tahir. *Müverrihîn-i Osmâniyye'den Âli ve Kâtip Çelebi'nin Terceme-i Hâlleri*. Selânik: Hamîdiye Mekteb-i Sınâyi' Matbaası, 1322 [1904-1905].
- Bursalı Mehmed Tahir. *Aydın Vilâyetine Mensub Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*. İzmir: Keşişyan Matbaası, 1324 [1906-1907].
- Bursalı Mehmed Tahir. *Delilü't-Tefâsîr: İlm-i Tefsîr ve Müfredât-ı Kur'ânâ Dair Ma'lûmât-ı İcmâliyye*. İstanbul: Hilâl Matbaası, 1324 [1906-1907].
- Bursalı Mehmed Tahir. *Ahlak Kitaplarımız*. İstanbul: Necm-i İstikbâl Matbaası, 1325 [1907-1908].
- Bursalı Mehmed Tahir. *Müntehabât-ı Mesâri' ve Ebyât*. İstanbul: Necm-i İstikbâl Matbaası, 1328 [1910].
- Bursalı Mehmed Tahir. *Hacı Bayram Velî*. İstanbul: Necm-i İstikbâl Matbaası, 1329 [1911].
- Bursalı Mehmed Tahir. *Terceme-i Hâl ve Fezâil-i Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî*. İstanbul: Necm-i İstikbâl Matbaası, 1329 [1911].
- Bursalı Mehmed Tahir. *Nazar-ı İslâm'da Fakr*. İstanbul: Osmanlı Matbaası, 1330 [1911-1912].
- Bursalı Mehmed Tahir. *Siyasete Müteallik Âsâr-ı İslâmiyye*. İstanbul: Kader Matbaası, 1330 [1911-1912].
- Bursalı Mehmed Tahir. *Kâtip Çelebi*. İstanbul: Kanaat Matbaası, 1331 [1912-1913].
- Bursalı Mehmed Tahir. *Mevlânâ eş-Şeyh İsmail Hakki el-Celveti (Kuddise Sırruh) Hazretlerinin Muhtasaran Terceme-i Hâlleriyle Matbû' ve Gayr-ı Matbû' Âsârını Hâvi Risâledir*. İstanbul: Matbaa-i Bahriye, r. 1329 [1913].
- Bursalı Mehmed Tahir. *Menâkıb-ı Harb*. İstanbul: Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, 1333 [1914-1915].
- Bursalı Mehmed Tahir. *Kırım Müellifleri*. İstanbul: Matbaa-i Orhâhiye, r. 1335 [1919].
- Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. 3 cilt. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333-1342 [1915-1924].

- Bursalı Mehmed Tahir. *Menâkıb-ı Şeyh Seyyid Hâce Muhammed Nûru'l-Arabî Beyân-ı Melâmet ve Ahvâl-i Melâmîyye*. İstanbul: H Yayınları, 2014.
- Bursalı Mehmed Tahir. "İlm-i Ahvâl-i Kütüb". *Hüdavendigâr Gazetesi: Kitap şelinde donanma özel sayısı* içinde, 36-42. Bursa 1325 [1907-1908].
- Cebesoy, Ali Fuat. *Sınıf Arkadaşım Atatürk*. İstanbul: Temel Yayınları, 2000.
- Ceyhan, Adem. "Biyografi ve Bibliyografya Âlimi Bursalı Mehmed Tâhir Bey'in Eserleri". *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8, sy. 2 (2010): 1-16.
- Cuhuriyet*, sy. 25 (10 Rebiülâhîr 1344/29 Teşrinievvel 1341/1925).
- Çelik, İsa. "Bursalı Mehmed Tahir'in Yorumuyla 'Nazar-ı İslâm'da Fakr'". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 22 (2003): 187-207.
- Çiçek, Yakup. "Harîrizade Mehmed Kemaleddin Efendi". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7-10 (1989-1995): 407-484.
- Çiçek, Yakup. "Harîrizade, Tıbyanü Vesaili'l-Hakaik fi Beyani Selasili't-Taraikâ Göre Bektaşılık". *I. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu 07-09 Mayıs 2010* içinde. 1: 527-552. Çorum 2011.
- Çiçek, Yakup. "Harîrizâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16: 192-193. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Dağ, Hayal. "Bursalı Mehmed Tahir Bey'in Aydın Vilâyetine Mensub Meşâyih, Ulemâ, Şüerâ, Müverrihîn ve Etıbbanın Terâcim-i Ahvâli (İnceleme, Çeviriyazı, Dizin)". Bitirme tezi, Ege Üniversitesi, 1986-87.
- Deniz, Gürbüz. "Bir Osmanlı Aydını Bursalı Mehmet Tahir Bey ve Siyasete Mütteallik Âsâr-ı İslamiye Adlı Risalesi". *İslâmî Araştırmalar* 12, sy. 1 (1999): 58-64.
- Duru, Kazım Nami. *İttihat ve Terakkî Hatıralarım*. İstanbul: Sucuoğlu Matbaası, 1957.
- Ergin, Osman. *Muallim M. Cevdet'in Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi*. İstanbul: İstanbul Belediyesi, 1937.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Melâmilik ve Melâmiler*. İstanbul: Evkaf Matbaası, 1931.
- İnan, Afet. "Atatürk'ü Dinlerken: Vatan ve Hürriyet". *TTK Belleten*, 2 (1937): 289-298.
- İnan, Afet. "Atatürk'ü Dinlerken: Mukaddes Tabanca". *TTK Belleten*, 3-4 (1937): 605-617.
- Kılıç, Atabey. "Bursalı Mehmed Tahir Bin Rifat, Aydın Vilâyetine Mensub Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etıbbânın Terâcim-i Ahvâli [(Hazırlayan M. Akif Erdoğan), Akademik Kitabevi, İzmir 1994, XI+125 s.] Hakkında". *Türk Kültürü İncelemeleri (The Journal of Cultural Studies)*, sy. 14 (2006): 185-192.
- Kızıldoğan, Hüsrev Sami. "Vatan ve Hürriyet=İttihat ve Terakkî". *TTK Belleten*, 3-4 (1937): 619-625.
- Kocatürk, Vasfi Mahir. *Türk Edebiyatı Tarihi: Başlangıcından Bugüne Kadar Türk Edebiyatı Tarihi, Tahlili ve Tenkidî*. Ankara: Edebiyat Yayınevi, 1964.
- Korkmaz, Fatma. *Bursalı Mehmed Tahir'in Hayatı ve Eserleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2003.
- Köprülü, Mehmed Fuad. "Bursalı Tahir Bey". *Türk Yurdu* 46 (1329/1913): 408-409.
- Köprülü, Mehmed Fuad. "Kâtip Çelebi". *Tasvir-i Efkâr*, sy. 781 (3 Receb 1331/26 Mayıs 1329/8 Haziran 1913).
- Kuran, Ahmed Bedevî. *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*. İstanbul: Tan Matbaası, 1945.
- Kuran, Ahmed Bedevî. *İnkılâp Tarihimiz ve İttihat ve Terakkî*. İstanbul 1948.
- Levend, Ağâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1973.
- Muallim Vahyî. *Müslümanlık ve Türklüğü Yükseltmeye Çalışanlardan Brûsalı Tahir Bey*. İstanbul: Matbaa-i Orhâniye, 1334 [1915-1916].

- Özgen, Mehmet Kasım. "Bursalı Mehmet Tahir'in Ahlak Kitaplarımız Adlı Eseri". *Bilimname* 18, sy. 1 (2010): 251-264.
- Pakalın, Mehmed Zeki. "Bibliyografya Tarihine Bir Bakış". *Akademi* 1, sy. 13 (1946): 28.
- Ramsaur, Ernest Edmondson. *The Young Turks: Prelude to the Revolution of 1908*. Princeton: Princeton University Press, 1957.
- Severcan, Şefaettin. "Bursalı Mehmet Tahir Efendi ve Siyasete Müteallik Asar-ı İslamiyyesi". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 4 (1990): 585-595.
- Tatçı, Mustafa ve Burak Anılır. "Bursalı Mehmed Tahir Bey". *Menâkıb-ı Şeyh Seyyid Hâce Muhammed Nûru'l-Arabî Beyân-ı Melâmet ve Ahvâl-i Melâmiyye* içinde, XV-XXVII. İstanbul: H. Yayınları, 2014.
- Tevetoğlu, Fethi. *Ömer Naci*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, 1973.
- Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiyede Siyasal Partiler*. 3 cilt. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1984-1989.
- Yalman, Ahmed Emin. "Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa ile Bir Müakat". *Vakit*, sy. 1468 (10 Kanunusânî 1922). Aktaran: Faik Reşit Unat. "Atatürk'ün İkinci Meşrutiyet İnkılabının Hazırlanmasındaki Rolüne Ait Bir Belge". *TTK Belleten*, 102 (1962): 339-349.
- Yavuz, Ali Fikri ve İsmail Özen. "Bursalı Mehmed Tahir Bey'in Hayatı", *Osmanlı Müellifleri* içinde. 1: 1-17. İstanbul: Meral Yay., ts.